

Hry Nó - hry vytrvalej nádeje

Anna A. Hlaváčová

Hlaváčová, A. A.: Hry Nó - hry vytrvalej nádeje. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 1.

Švarcová, Zdenka: *Legenda Komači. Ono no Komači - básně a básnička v divadelních hrách nó*. Praha : Amu - KANT. Edice Disk velká řada - svazek 41, 2018, 140 s.

Autorka - japonistka - vynikajúco pozná zložitú problematiku atribúcie hier, prepracovaných tromi pokoleniami rodu Kanze i sujetov prevzatých zo starších prameňov - preto sa v argumentácii drží len pevne doloženého. Prekladateľsky sa už dávnejšie venovala poézii Ono no Komači, výsledkom čoho bola kniha *Do slov má láska odívá se*.[\[1\]](#)

Dlhodobý záujem o tvorbu Komači sa u Zdenky Švarcovej pretavil do usadenosti a hĺbky prekladateľských riešení. Nakoľko je mi známe, podobný edičný počín sa realizoval len vo francúzskej prekladateľskej kultúre. V kontexte českej a slovenskej japonistiky posledného decénia sa *Legenda Komači* pripája k monografii I. Rumánka[\[2\]](#), venovanej divadlu Nó a monografii D. Vostrej,[\[3\]](#) zaoberajúcej sa fenoménom náznakovitej japonskej estetiky a priestorového myslenia.

Útla knižka Z. Švarcovej je mimoriadne hutná - rozsah reflexie je proporčný prekladovej časti. Už v úvode (Chvála tradície) ide autorka rovno k veci - na scénu uvádza lebku:

*podzimní vítr stvoły ohýbá
ne oči, jen důlky bolavé
aname, aname
neříkej Ono, neříkej Já
pampová tráva tě přikrývá*

Pravdaže, lebku prináša len verbálne, no týmto obrazom nás pripravuje na masky starých žien s vystupujúcimi lícnymi kosťami, ktoré v hrách Nó učia diváka odpútavať sa od pozemského sveta. Ak básnik Narihira v legende vytrhal pýr, čím oslobodil na trávinatej pláni ležiacu lebku nebohej Komači - analogicky mních v hre po pripomenutí citovaného verša vytrháva burinu duše, ktorou je lpenie na efemérnom. Na pozadí pripútanosti k pomíjávemu pozemskému svetu tak dostávame lekciu ako

krásne zomrieť(ucukušikušinu).

Kapitola Legenda a skutočnosť, divadlo a poézia upozorňuje na *en(třpyt)* v pojme krásy(*júgen*) a predstavuje Švarcovej vlastný kľúč k súboru 5 *jókjoku* (libretá hier), označovaných ako Komačimono. Kritériom jej klasifikácie je otázka, či sa hra odvíja od veršov alebo od vzťahov postavy – vzťahy sú však súčasťou komačiovskej legendy, a nie biografie poetky. Napokon, ani verše pripísané v hrách Nó poetke Komači sa nezhodujú s jej básňami v cisárskych zbierkach poézie.

Ludický princíp Nó Zdenka Švarcová vystihuje takto: „*V postavách stredoveký divák nepoznával (ani nehladal) seba, svojho suseda či svoju ženu. Hra mu naopak dopriala možnosť úplného odpútania od každodennej osobnej skúsenosti. Uspokojovala jeho ľudskú podstatu tým, že mu umožnila intenzívne zakúsiť základné ľudské emócie, definované v japonskej tradícii ako šestoro rokudžó, teda radosť a smútok, potešenie a znechutenie, lásku a zlobu.*“ (s.38).

Nasledujú tri hry tematizujúce poéziu v prvej časti knihy, nazvanej V hlavnej roli verše.

1. Komači zmýva tuš (*SóšiaraiKómači*)

Okrem dôvtipu je konštrukcia hry aj prejavom výnimočného zmyslu pre humor, s akým tematizuje napätie medzi čistou literatúrou a divadlom. Hry venované Komači sa zúčastňujú tvorby legendy, no jej verše sa v nich zámerne necitujú presne. Myslím si, že to súvisí s prísnosťou štylizácie – analogicky inscenáciám hier, ktoré tematizujú bubon alebo flautu, no tieto nástroje vo funkcii rekvizity v nich nikdy nezaznejú. Podobne, ak je témou hry poézia, zvolený asketický princíp, ktorý je zároveň princípom hravosti, nedovoľuje inscenácii „parazitovať“ na literárnom skvoste – báseň sa len načrtne.

*Kde jen vše začíná
kde kořeny má tráva
v trsech spletená
v brázdáchvlnuvzlá
vlnami houpaná?*[\[4\]](#)

V situácii hry o zmývaní tušu bola v pôvodnom prostredí „neznámosť“ básne predpokladom rozvíjania deja: ak by šlo o známú báseň, cisárov literárny vedec by na to musel prísť prvý. Rovnako, pôvodné publikum by si v momente vzniku básne iba opakovalo čosi známe, pričom dôležitejšie bolo zakúsiť sviežosť, novosť. Treba mať na zreteli, že tieto hry vznikli pre konkrétne japonské publikum14. storočia – v kontexte svetového divadla bezkonkurenčne dômyselným – variovaním archetypálnej nóovej štruktúry.

Zlý waki Kuruoši v tejto hre je pravým opakom „sprievodcovskej role waki.“ Hneď na začiatku predostrie svoj nekalý úmysel predstierať literárny podvrh. Jeho pobočník (*kjógen*) hrá, že má slabú pamäť, ale prednášaná báseň nemá charakterizovať obmedzené intelektuálne schopnosti, lež pripraviť pobočníkov následný nesúhlas. *Kjógen* ukazuje, že aj jednoduchý človek dokáže rozlíšiť dobro a zlo – a tak je jeho výstup dôležitým krokom procesu, ktorý predstavenie hry Nó uskutočňuje v srdci diváka. Básnickú súťaž organizuje Curajuki, teoretik japonskej poézie. Podvodník si chce nakloniť porotcu citovaním jeho slov, ktoré adresuje poetke: „*Vám, ktorá tvoríte/ ve styluprinceszny Sotóri/ se nedostává síly prožitku*“ a dodáva: *Proto ste starou báseň scizila*. Situáciu stupňuje falošný dôkaz, a len po ňom vstupuje do hry cisárov dvoran – literárny teoretik Curajuki. Sviežo pôsobí, čo sa prekladateľke prirodzene zarýmovalo: *Až dojde k řádkům písní milostných/ černá tuš zmizí a s ní starosti*. Pri zmývaní veršov pôsobí vo funkcii vody slovný prúd – v ňom zaznejú i slávne básne japonskej antológie:

Cosmáčejí a omívají

*deště sychravých podzimních dnů?
Brokát do ruda zbarvených
listů javorů*

2. Komači papagájuje (Ómu Kómači)

Aj libretá tematizujúce poéziu sú predovšetkým hrami. Preto ak v hre o uberaní z reputácie poetky funkciu plnila báseň prostrednej kvality, v hre, kde poetka skrýva svoju totožnosť, sú naopak nevyhnutné kvalitné verše – čo iné by ju pomohlo prezradiť? V tejto súvislosti treba oceniť presvedčivé prekladateľské riešenie básnického procesu hľadania slova:

*Přesto však dál
vláčí mé tělo neodbytný život
ten neodbytný život vláčímětělodál
... však bez lpění není trvání
ach moje srdce, kéž sa vzdá
kéž se už moje srdce vzdá*

Toto hľadanie presného výrazu pripravuje elegantnú formu odpovede básňou na báseň, v ktorej Komači zmení len jednu slabiku. Keď sa tak stane, zbor už len z inercie evokuje poetkino skrývanie sa bagatelizáciou vlastných schopností: *Ne, nejsou z nejmocnějších/ jenom se připletli do nejvyšších kruhů/ trochu se vyznají v básnění, nic víc*. Pôvab hry je v tom, ako Komači starecky zabúda na svoj úmysel skryťsa.

3. Komači od kláštora Sekidera (Sekidera Komači)

Je to hra s bohatou textúrou – tematizovaná dlhovekosť poetky tu vplynie do nesmrteľnosti piesní. Aj v tejto hre sa Komači sprvu skrýva – robí to nešikovne, keďže sa skrýva za verše – a zároveň je zábudlivá. Osobitne vtipné je, že ju prezradí biografická poznámka, ktorú pridáva k okolnostiam vzniku básne. V kontexte poznámky pochádzajúcej z Kokinšú je nutné, aby mních citoval poetkine verše presne:

*Osaměla jsem, toužím
aby mě strhl silný proud
zpretrhal kořeny
odnesl sebou
bezvládnou travinu*

Treba vyzdvihnúť priezračné prekladateľské riešenia kľúčových obrazov hry.

*čechrá češe čechrá češe
chladivý vítr
prořídle vlasy
podzim se hlásí
...
přerostlá pampová tráva
už nemá sílu vyhnat do klasu
už nedaří se v srdci klíčit slovům
...
ach ano, ač ukryvané
vysypali se perly z rukávů
slzy, déšť
vždyť sešel jí z očí*

Obraz slz-perál kritizovaný samou Komači ako banálny v priestore čistej poézie[5] pôsobí v štruktúre predstavenia inak: odznieva z úst zboru, kým sama storočná poetka nepohnute sedí a nadviaže *ach ano/ doufám a toužím/tiše vklouznout do spánku*. V tejto chvíli ešte postava nevládze zdvihnúť ruky k očiam na zachytenie slz – ruka vystúpi nanajvýš k zívajúcim ústam, aby ich zakryla. Z divadelného hľadiska je obraz funkčný, lebo pripravuje stupňované gesto plaču v sede – variant pádu do lotosovej polohy s následným prekrytím tváre oboma rukami, ktorý v Nó predstavuje maximálnu emóciu, zručenie.

Do tejto situácie prichádza zázračno rituálu sviatku Tanabata, ktoré poetku (vplyvom kalíšku saké a krásy chlapčenského tanca) postaví na nohy a pomkne zdvihnúť rukávy: vzniká tak javiskový obraz motýľa duplikovaný textom, čo tvorí kontrast k vysokému veku postavy, a tak i ústredný moment dramatickej konštrukcie. Staroba, ktorá spútava, umenie, ktoré oslobodzuje... Komači počas slávnosti doslova vystúpi zo svojej osobnej situácie – Zdenka Švarcová na tomto mieste vhodne pripomína Eliadeho. A sama dodáva prenikavé pozorovanie: *„Divák sledujúci konkrétne predstavenie má možnosť poznať prostredníctvom pomerne krátkej, no veľmi pôsobivej hry typu ródžomono (hry o starenách) vlastnú podstatu divadla nó – miesto pravej podoby vecí je tu ich estetický obraz, hercom zvládnuté minimálne gesto, za ktorým možno uzrieť maximum obsahu: silnú túžbu zovretého ľudského srdca uzrieť krásu vlastného bytia.“*

Ide aj o zovretosť básnického obraziva v priestore jedného jókjoku. Veď Mních hovorí, že poetka Komači sa dotkla hviezd, a dážď v tento deň sa pokladá za slzy Tkáčky z rovnomenného súhvezdia.

Komači je historickou postavou z 9. storočia, hry o nej vznikli a fixovali sa v klíme budhizmu 14. storočia – odtiaľ motívy kauzálnych reťazcov, nestálosti sveta, vystúpenia z determinácií osvietením, ktoré transformovali pôvodné sujety. Kým v prvých troch hrách šlo len o lpenie na svete, nasledujúce dve hry riešia spôsobenie bolesti inej bytosti a previazanosť osudov – sprítomňujú schopnosť ducha posadnúť osobu, ktorá sa na ňom previnila a otvárajú problematiku modlitby ako súcitu s cudzím utrpením. Túto skupinu hier prekladateľka zastrešuje názvom: Na ceste k zmiereniu.

1. Stúpa a pani Komači (SotobaKomači)

Hra sa začína dišputou o náboženstve, autorka v tomto kontexte zdôrazňuje slobodomyselnosť a zenové obrátenie fixných ideí naruby. Komači prejavuje jemný humor majstra schopného poučiť mníchov, no v praxi ju samu oslobodí len ich modlitba. Z divadelného hľadiska subtilne charakteristiky pohybu starej osoby strieda posadnutie a vyslobodzujúci tanec. Alúzia na motív trávy nesenej vodou, v tejto hre stráca erotické konotácie z Kokinšú, do popredia vystupuje beh času, uplyvanie života.

*Co jsem já, ani neubohá tráva
stržená proudem, nesená řekou
Co jsem já, ani ne tráva ubohá
proudem stržená, řekou nesená*

2. Cesty za paňou Komači (KajoiKomači)

Hra sa odvíja od skrývania mena poetky, ktorá sa hanbí za svoju biedu. Prekladateľka využíva fakt, že zámeno „ono“ je homonymné s japonským termínom pre „ja“ *„Jak se jen stydím říci mu své jméno,/ vždyť ono“ ... „neříkej Ono,“* – zastaví ju zbor. Hra nás privádza k básni citovanej v úvode knihy a postavu mnícha vedie k rozhodnutiu pochovať ostatky Komači. Mníchove modlitby vyprovokujú zjavenie nahnevaného ducha ohrdnutého nápadníka, ktorý bráni v modlitbe. V spoločnej spovedi sa následne stretajú postavy, ktoré sa nestretli v živote a ich duše spoločne vykročia na cestu osvietenia. Hoci sómonka (súznenie) patrí k bežným postupom nó, kladúcim si znepokojivú otázku, kde sa začína a končí „ja“, v tejto hre sa problém postuluje nanovo – iný môže predniesť svoje výčitky

voči postave jej ústami...

Zdenka Švarcová uzatvára svoju knihu obrazom štepenia starých stromov – ako príklad štepenia uvádza parafrázy na komačiovský obraz unášania prúdom života, ktorý vyjadruje pomíjavnosť (mudžó) podobne ako „čerstvá tuš rozpíjavná“. Záverečná veta knihy prekvapí ako podupnutie pri odchode hlavného herca Nó v bode kulminácie predstavenia.

P o z n á m k y

[1] Ono no Komači: Do slov má láska odívá se. Praha: Vyšehrad, 2011, preklad Švarcová, Z. – Gerych, Z.

[2] Rumánek, Ivan R. V. : Japonská dráma nó. Žáner vo vývoji. Bratislava: Veda, 2010.

[3] Vostrá, D.: Předpoklady japonské scéničnosti. Praha: Kant, 2015.

[4] Nó prináša alúziu na báseň Ono-no Komači zo zbierky Kokinšú:

Bez útěchy a bez naděje

zmítám se jako rákos, když vítr do něj věje,

a toužím z kořenů se vytrhnout.

A vyzve-li mě bystrý proud,

pak, myslím, jác htěla bych s ním plout! (Do slov má láska odívá se, s. 31)

Pripomeňme ešte dômyselné prekladateľské riešenie tej istej básne:

Krážmi zmietaná

riečna byl', ak z-vodného

prúdu pocítim

volanie, tak korene

zanechám a pôjdem s ním (Kvety srdca. 108 starojaponských piesní a dve pojednania o poézii.

Bratislava: Petrus, 2004, s. 80. Preklad Rumánek, Ivan R. V.)

[5] Takováto kouzla se slovy umí pan Abe no Kijojuki:

Ač snažím se je zadržet,

z rukávu perly se mi vysypaly,

bílé jako padlý sníh,

odlitky slzí z očí kanoucích,

z očí, jež neunesou tebe nevidět.

Neodpustila jsem si tuto odpověď:

Vy že pláčete?

Doufám, že perly na rukávu vašem

za pravé vydávat nechcete.

Mé slzy rinou se jak dravý proud –

ty nelze do rukávu zahrnout.

(Do slov má láska odívá se, s. 32)

PhDr. Anna A. Hlaváčová, CSc.

Ústav spoločenských a psychologických vied SAV

Šancova 56

811 07 Bratislava

e-mail: anna.a.hlavacova@gmail.com